

I. Introducere

I.1. Omul și limitele lui – menirea sa în univers

Creștinismul înseamnă o anumită modalitate de a înțelege sensul vieții, invitând ființa umană să descopere progresiv nădejdea în desăvârșire prin cunoașterea etapelor din iconomia mântuirii, care dau răspuns la veșnicele întrebări: *Cine sunt? De ce sunt? Pentru ce exist?* Numai astfel omul poate să înțeleagă că adevărul evanghelic despre prezența divinității la sfârșitul veacurilor, nu este impus în chip forțat conștiinței omenești, iar poziția lui printre adevărurile descoperite nu este nenaturală. El reprezintă, dimpotrivă, o componentă a revelației în trupul dumnezeiesc-omenesc al Bisericii. Natura celorlalte dogme și adevăruri este și natura lui însuși; este de o ființă cu ele și se găsește în ele la fel cum acestea sunt parte componentă a lui. Are aceeași valoare și putere vitală ca și celelalte adevăruri și nu se pot despărți deoarece împreună alcătuiesc un organism de neîmpărțit.

Învățătura despre Dumnezeu-Creator, Proniator, Mântuitor, Sfințitor, nu poate fi completă fără învățătura unui Dumnezeu-Judecător. Nu pot exista și nu se înțeleg desăvârșit una fără cealaltă. Domnul a dat puterea omului să se izbăvească de păcate, de moarte și să scape din mâinile diavolului introducând în natura sa chipul și puterea învierii, a nemuririi. El ne-a dat prin Trupul Său Dumnezeiesc mijloacele harului arătându-ne calea prin care putem ajunge la mântuire. Toate acestea le face din înțelepciunea și preștiința Lui pentru binele nostru: “Dumnezeu acționează după sfatul voii Sale” (Efes. 1,11). Tatăl Ceresc le realizează toate după planul cel mai înainte stabilit cu privire la lume și la om cu scopul de a le recapitula în Hristos “și cele din ceruri și cele de pe pământ” (Efes. 1,20). În Persoana Sa avem modelul desăvârșit de urmat cu privire la manifestarea vieții acesteia, în funcție de care vom primi răspunsul cuvenit. Sfânta Treime e cea care prin lucrare deplină a creat lumea, i-a dat viață, participă la aceasta prin energiile dumnezeiești necreate și tot Ea va judeca contribuția fiecăruia la efortul de a face din această lume un imn de slavă închinat Creatorului.

Astfel trebuie privită acțiunea divină în întreaga creație care se mișcă continuu spre ținta finală. Omul în funcție de alegerea pe care o face poate câștiga eternitatea prin conlucrare cu darul de sus, raportându-se tocmai la această mișcare spre existența veșnică. Viața este un dar primit de fiecare prin puterea și dragostea nesfârșită a Celui ce ne-a făurit. Dumnezeu a creat lumea în stare Rai, de nestrăciune și veșnicie și tot astfel e normal să rămână după momentele eshatologice. De aceea ființa rațională trebuie să aducă întreaga creație la această stare prin forțe proprii și participarea la viața divină prin harul lui Dumnezeu pentru a depăși starea de păcat în care se naște. “Noi trăim viața de acum ca urmași ai lui Adam. Acest pas fals contra naturii face imposibilă existența veșnică. Istoria actuală este

ruptă în două: viața și moartea. Înaintea creatului se află această alternativă existențială: <<iată astăzi ți-am pus înainte viața și moartea, binele și răul; viață și moarte ți-am pus Eu astăzi, binecuvântare și blestem, alege deci viața (Deut. 30,15)>>¹. Dacă eshatologia dă sens vieții pământești atunci moartea se înscrie ca un moment necesar și plin de sens pe traiectoria vieții începută de la naștere. Moartea este o poartă. Cel Înviat ne lasă să trecem prin ea. Noi suntem botezați în moartea Lui ca să participăm la viața Sa. “Viața noastră se îngustează treptat până ce botezul și moartea coincid. Prin Crucea de viață dătătoare viața își află împlinirea prin moarte fără de care ea ar fi ireală. Ar fi o iluzie, un vis fără deșteptare”². În urma păcatului protopărinților nu se poate concepe această viață fără sfârșitul ei tragic. Așa cum venirea la existență este primul moment important al omului pe pământ, la fel și moartea reprezintă cea care a căpătat diferite sensuri privind finalitatea trupească și întărind speranța pentru ceea ce va urma după ea. Rolul creștinilor fiind acela de a preamări pe Dumnezeu, aceasta nu implică ignorarea pregătirii pentru ceea ce va veni. Cele două aspecte sunt în strânsă legătură și nu se pot concepe existând separat. Slăvind pe Dumnezeu prin ascultarea poruncilor și împlinirea lor, omul își pregătește drumul spre existența veșnică. Creștinismul consideră astfel moartea ca un eveniment necesar și universal explicând aceasta prin necesitatea împlinirii existenței umane în Dumnezeu cel transcendent, moartea reprezentând un eveniment prin care întreaga viață își găsește sensul în momentele eshatologice.

Sensul istoriei mântuirii este acela de a reposa ceea ce am primit la început de la Dumnezeu, dar care acum va avea o nouă formă. Faza din urmă a existenței, cea veșnică, e fericită pentru cei ce au primit pe Hristos și au dezvoltat comuniunea cu El și constă în desăvârșirea acestei comuniuni. De asemenea ea poate fi nefericită întrucât nu s-a dezvoltat alături de Hristos cel Înviat ceea ce va duce la lipsa ei în final. Pentru această etapă se pregătește creația de-a lungul vieții pământești prin participarea și trăirea în sânul Bisericii conform preceptelor evanghelice. Dacă nu ar exista această fază finală ar fi zadarnică toată străduința în Hristos care S-a întrupat, S-a jertfit și a înviat ca să ne fie model de urmat în această trecere de la origine spre țintă, de la viață spre moarte, într-un timp prezent aflat mereu întins spre viitor. Noi nu avem propriu-zis un prezent veșnic pentru că nu avem o viață desăvârșită, infinită. “Numai Dumnezeu, existența pleneră este un prezent etern. Numai în El ne putem odihni pentru că avem viață fără limitări. Aceasta nu înseamnă că nu trebuie să lucrăm în fiecare clipă. Însă ceea ce facem acum nu facem pentru prezent ci este întins pentru viitor și noi trăim, suntem vii

¹Pr. Prof Dr. Ioan Bria – Eshatologia sau lumea viitoare – în <<Ortodoxia>>, București, Anul XLVII, Nr. 1-2, 1995, p. 64

²Olivier Clement – Dialogues avec le Patriarche Athenagore – Paris, Fayard, 1969, apud Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae – Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. III, Ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998, p.145

³ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae – Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I, Ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996, p.131 2

---

numai pentru că tindem spre viitor în actul prezent. Dacă vrem să rămânem în ceea ce suntem, suntem morți. De aceea trebuie a nu trăi ție însuși ci Celui pe care nu L-ai aflat încă”³.

Aceasta este menirea omului pe pământ de a se dedica, de a nu trăi pentru el, înlăturând astfel egocentrismul, și dăruind întreaga viață prin iubire aproapelui și implicit Sfintei Treimi care întreține comuniunea. Parte a universului, dar cuprinzându-l prin forța de cunoaștere și interiorizare, ființa umană este cea care poate și trebuie să dea sens vieții. Starea de nepăsare, de minciună și influență negativă asupra a tot ceea ce există duce la distrugerea treptată și la lipsa posibilității de a câștiga lumea viitoare. Totul depinde de felul cum ne pregătim spre cele ce vor veni pentru a da astfel un rost timpului petrecut în mijlocul creației dumnezeiești. Momentele eshatologice ne pot împlini ființial dacă înțelegem și urmăm ceea ce Dumnezeu ne-a dat spre desăvârșire punându-ne mereu speranța în Hristos care este “nădejdea slavei” (Col. 11,27). Ca mai toate religiile creștinismul se proiectează într-o perspectivă căreia i se spune în mod curent mântuire. Mereu vorbim de mântuire, dar ne punem întrebarea: *De ce are nevoie omul să se mântuiască?* Răspunsurile le găsim urmând atent firul evenimentelor biblice și întreaga tradiție. Ele se concretizează în înțelegerea păcatului și a morții din punct de vedere creștin. De fapt, după cum spune Sfânta Scriptură, păcatul se află la origine: “printr-un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea” (Rom. 5,12). Dincolo de acestea apare mai confuz un al treilea răspuns – răul – în legătură de altfel cu primele două. Așadar păcatul, răul și moartea au făcut pe om să nu poată depăși neputința pământească îngreunându-și drumul spre desăvârșire. El rămâne încadrat între două extreme: nașterea și moartea care-i marchează viața și îl face să se miște continuu spre Dumnezeu. De aceea are nevoie omul de mântuire tocmai pentru a depăși ceea ce îl limitează și îl desparte categoric de Divinitate.

Dumnezeu, după imaginea pe care ne-o dă despre El Iisus, nu are nici un alt plan și nici o altă lege decât să-i îndemne pe oameni să se iubească și să mărturisească această iubire. Păcatul este de aceea cel ce contracarează acest plan și respinge dragostea; el reprezintă viața refuzată, baza tuturor relelor și numai fără el ne putem îndrepta, îl putem păstra pe Hristos în noi prin Sfintele Taine. Mântuindu-ne în viața de apoi primim răsplată pentru lupta împotriva păcatului, a răului și de ce nu împotriva morții întrucât prin credință și legătura continuă cu Hristos zidurile acesteia se slăbesc. De aceasta avem nevoie: să recâștigăm ceea ce am pierdut, să refacem comuniunea dragostei încă de pe pământ și astfel să încercăm să depășim limitele impuse de păcat pentru a aștepta mulțumiți cu noi înșine momentele Judecății finale.

I.2. Sensul noțiunii “eshatologie”, definiții si opinii

Eshatologia (τα εσχαρα – cele din urmă) este învățătura despre realitățile ultime ale mântuirii, adică despre Împărăția lui Dumnezeu sau viața veacului ce va veni ca încoronare a operei răscumpărătoare a lui Hristos Împăratul păcii ce se va manifesta la sfârșitul istoriei⁴. După părintele Stăniloae eshatologia este partea finală a existenței creației⁵, dar nu în sensul că după ea urmează sfârșitul total al existenței ci în înțelesul că această etapă durează veșnic, nemaifiind urmată de altceva. Eshatologia nu trebuie confundată cu sfârșitul lumii și nici limitată la descrierea evenimentelor care însoțesc a doua venire a lui Hristos. Ea se referă la o nouă ordine de existență, la o stare ultimă de transfigurare dincolo de istorie care este obiectul rugăciunii și speranței creștine și în care se va da răsplata totală pentru faptele săvârșite pe pământ. Tocmai cererea din Tatăl Nostru: “Vie Împărăția Ta” (Matei 6,10) confirmă acest lucru, iar versetul: “Împărăția lui Dumnezeu este în mijlocul vostru” (Lc. 17,21) ne arată că această stare este deja prezentă aici și acum și se confruntă cu istoria actuală. Viața în Hristos acum, între naștere și moarte, reprezintă o certitudine pentru mântuire în viața viitoare. Totul se pregătește în timp și este orientat spre un viitor care ne va da răspunsul final. Pentru acesta e toată viața în Hristos, pentru ea S-a întrupat, a murit și a înviat Fiul lui Dumnezeu, chemându-ne și rămânând prin conlucrarea noastră în comuniune cu noi. Pentru judecata obștească e toată iconomia divină, gândită înainte de veci. Spre această desăvârșire finală ar fi înaintat lumea dacă nu s-ar fi produs căderea protopărinților. Deci cu această țintă a creat Dumnezeu lumea.

Deși se întâmplă la sfârșitul istoriei, împărăția eshatologică nu este rezultatul unui proces istoric. Lumea începe din nou având ca scop nu sfârșitul ci eternitate. De la întruparea Fiului ea reprezintă locul manifestării împărăției dumnezeiești și al transfigurării omului, iar la Cincizecime Duhul introduce și menține împărăția în istorie schimbând istoricitatea lineară, cronologică în prezență eshatologică veșnică. În acest sens istoria nu este numai trecut ci și anticipare și pregustare reală a veșniciei. Mai bine zis, istoria și eshatologia formează o unică realitate în istoria mântuirii care nu se confundă cu timpul acesta. Istoria prezentă este parte integrantă a procesului spre desăvârșire, cale spre plinirea adevărului identificat în Persoana lui Hristos. Omul se mișcă continuu în realitatea actuală, face istoria în prezența Divinității care-l asistă și îndrumă în funcție de alegerea pe care o face.

⁴Pr. Prof. Ioan Bria – Eshatologia sau lumea viitoare – în <<Ortodoxia>>, București, An XLVII, Nr. 1-2, 1995, p. 60

⁵Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae – Teologia dogmatic ortodoxă – vol. III, Ed. a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 143

Nimic nu este forțat. Dumnezeu, prin libertatea pe care a dat-o ființei umane dă posibilitatea acesteia să pășească pe drumul dorit.

Cu adevărat “eshatologia este doctrina speranței creștine, înglobând afară de aceasta, obiectul sperat ca și actul de a spera mișcat prin el. Creștinismul este în întregime eshatologie, speranță, perspectivă și orientare spre înainte, dar și punct de plecare și transformare a prezentului”⁶. Și celelalte religii cred în eshatologie, atribuind prin aceasta un sens vieții pământești. Se poate afirma că numai creștinismul are modelul desăvârșit ce trebuie urmat în persoana lui Iisus Hristos – Dumnezeu și Om. În El s-au unit fără greșală divinul cu umanul, prezentul cu eternul. Numai prin comuniune cu Dânsul avem siguranța pentru veșnicie, pentru fericirea eternă, conștiință și deplină.

Eshatologia a fost mult timp numită “doctrina ultimelor lucruri”, prin aceasta înțelegându-se evenimentele ce trebuie să facă, să strălucească o zi la sfârșitul timpurilor: Venirea Mântuitorului în gloria Sa universală, Judecata finală și desăvârșirea Regatului, învierea morților și noua creație a tuturor. Aceste evenimente ultime trebuiau să apară pe pământ venind de dincolo de istorie și punând capăt acesteia. Dar atribuind aceste etape “Ultimei Zile” se va pierde semnificația lor conducătoare, constructivă și critică pentru toate zilele petrecute în istorie, dincoace de sfârșit⁷. Credința creștină a pus în lumină, în afară de viață, și speranța viitorului care o poartă, transpunându-l într-“un dincolo” sau eternitate. Perspectiva eshatologică nu este doar un aspect al creștinismului, ea reprezintă în toate privințele mijlocul credinței creștine, tonul peste care totul în ea se acordă. Când vorbim de ceea ce va veni nu ne gândim la ceva exterior care doar poate schimba în bine sau rău viața trăită până atunci, ci avem în vedere o transformare interioară a cărei explicație va veni cu certitudine. Deci, acest viitor este “trăit” de noi, înainte de a-l atinge, în sensul că ne pregătim de acum pentru momentele eshatologice în virtutea speranței pe care ne-o punem în ele. “Credința creștină trăiește Învierea lui Hristos crucificat și tinde spre promisiunile viitorului Său universal. Eshatologia este suferința și patima care naște odată cu Mesia. Orientarea eshatologică este mai degrabă caracteristică întregii predici creștine, întregii existențe și Biserici. În consecință nu se află decât o singură problemă reală în teologia creștină: problema viitorului”⁸.

Problema “eshaton”-lui trebuie să fie începutul teologiei și să dea un limbaj viitorului. Ea nu vorbește de acesta în general ci anunță posibilitățile și puterea lui evidențiindu-L pe Hristos și viitorul Său. În acest sens Sfântul Maxim Mărturisitorul spunea “Mântuirea sufletului este sfârșitul credinței.

⁶J. Moltmann – *Theologie de L’Esperance* – traduit de l’allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame, Paris, p. 12

⁷Ibidem, p. 11

⁸Ibidem, p. 13

Sfârșitul credinței este descoperirea celui crezut. Iar descoperirea adevărului celui crezut este pătrunderea negrăită a lui în cel ce crede după măsura credinței fiecăruia. Întoarcerea finală a celor credincioși la principiul propriu reprezintă împlinirea dorinței care se concretizează în odihnirea

pururea mobilă. Iar odihnirea pururea mobilă a celor plini de dorință în jurul Celui dorit este bucuria veșnică și neîncetată concretizată în împărtășirea de bunurile dumnezeiești mai presus de fire”⁹. Această bucurie nu poate fi creată de bunurile materiale, mărginite ci de cele spirituale, infinite care nu se sfârșesc și fac pe cel părtaș de ele să iasă din timp. Această împărtășire duce la îndumnezeire, la cunoașterea divinității în deplinătatea ei care reprezintă concentrarea și sfârșitul tuturor timpurilor prin unirea nedespărțită a începutului adevărat și propriu cu sfârșitul adevărat și propriu. Creștinii doresc acest lucru dar nu îl vor atinge stând în nepăsare ci doar prin rugăciune, dragoste și împlinirea Cuvântului lui Dumnezeu întrucât “aproape este Ziua cea Mare a Domnului și zorește întruna” (Sofonie 1,14).

În virtutea așteptării acesteia, noțiunea de *eshatologie* a căpătat diferite sensuri. Mulți o identifică simplu cu viitorul – ceea ce se va purta dincolo de prezent, alții o numesc ultimele timpuri, transcendență, ceea ce este orientat spre un scop ultim. Mai poate însemna o promisiune al cărei orizont reface și depășește toate experiențele judecării vieții și morții. Aceasta nu este decât atunci când orizontul așteptării merge dincolo de limitele resimțite ca margini extreme ale existenței, deci dincolo de moarte în care se așteaptă un *novum ultimum*¹⁰.

Învățătura despre ”lumea care va să vină” (Ev. 2,5) a fost dezvoltată ca parte integrantă a doctrinei despre iconomia divină: Creația, Întruparea, Răscumpărarea, Sfințirea și Recapitularea tuturor în Hristos la Parusie. “Ziua Domnului” (II Tes. 5,2) adică ordinea sau eon-ul eshatologic a fost hotărâtă într-un mod proniator prin taina întrupării chenotice a lui Hristos. Vechea împărăție a căzut când Dumnezeu S-a arătat în trup omenesc spre înnoirea vieții. A luat început ceea ce fusese hotărât și prin aceasta toate se puneau în mișcare pentru că se pregătea nimicirea morții. Fiecare act din istoria mântuirii își găsește rostul. Tocmai de aceea “sfârșitul nu este o oprire a timpului istoric la o dată cronologică printr-o catastrofă cosmică ci o înnoire a creației în sens de transformare, o trecere de la starea veche la starea nouă a harului”¹¹. Sfârșitul este oprirea prezentului pe care cu toții ar trebui să-l

⁹Sfântul Maxim Mărturisitorul – Ambigua – traducere din grecește de Pr. Prof. D. Stăniloae în colecția <<Părinți și scriitori bisericești>>, Nr. 80, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 314

¹⁰J. Moltmann – Theologie de L’Esperance – traduit de l’allemand par Françoise et Jean-Pierre Thevenaz, 3^e edition mise a jour, 1973, Cerf-Mame, Paris, p. 142

¹¹Pr. Prof. Dr. Ioan Bria – Eshatologia sau lumea viitoare – în <<Ortodoxia>>, București, Anul XLVII, Nr. 1-2, 1995, p. 62

¹²A. Schweitzer – L’Histoire des Recherces sur la vie de Jesus – 1906, p. 322, apud. J. Moltmann, op. cit., p. 37

trăim în lucrarea eternității promise. Teologia occidentală protestantă se lovește de idei contradictorii atunci când vorbește de eshatologie. Albert Schweitzer a luat în serios eterogenitatea lui Iisus și mesajul său față de toate imaginile liberale ale Mântuitorului venite din secolul al XIX-lea. El afirma: “Cu eshatologia devine în mod just imposibil de a pune în Iisus idei moderne și de a le vedea apoi confirmate de El la venirea Sa”¹².

Ceea ce este înspăimântător pe de altă parte este că din punct de vedere teologic, chiar și filosofic el nu avea nici o sensibilitate pentru eshatologie. Schweitzer afirma despre Fiul lui Dumnezeu că în loc să pregătească eshatologia o nimicește¹³. De cealaltă parte Karl Barth contrazicându-l total spunea: “Un creștinism care nu este riguros și absolut eshatologic, nu are în mod riguros și absolut nimic cu Hristos”¹⁴. Dar ce vrea să însemne aici eshatologia? Nu este nicidecum istoria care pune în stare de criză speranța, așa cum se înțelege la Schweitzer, ci “eshaton”-ul prin revărsarea caracterului transcendent care antrenează de fiecare dată istoria omului în criza sa ultimă. Bultmann a făcut din sfârșit o idee existențială vorbind de o clipă eshatologică, pe când Paul Althaus l-a înțeles într-un mod axiologic privindu-l ca un țărnam de care se bat valurile timpului.

Eshatologia creștină nu dă pe față cadrul acestor forme de gândire care maschează limbajul propriu al ei. Pentru creștini planul eshatologic sau viața eternă de după moarte nu e însă ceva viitor, din contră se manifestă prin și în Hristos care fiind în legătură intimă cu ei începe manifestarea veșniciei încă de acum ca pe o arvună a ceea ce va veni. Cei ce cred în El trăiesc din Învierea Lui, fiind morți vieții păcatului, așteptând cu nerăbdare judecata finală când vor primi răsplata pentru ce au lucrat pe pământ. Și pentru că această manifestare a dreptății divine și evenimentele care o preced și o urmează au dat naștere învățaturii despre **Eshatologie**, lucrarea de față se vrea a fi o reflectare asupra acestei teme tratată în lucrarea “Teologia Speranței” a profesorului Jürgen Moltmann. Bineînțeles voi avea ca bază părerile părinților și scriitorilor ortodocși care și-au îndreptat atenția asupra acestui subiect încercând să-l explice amănunțit. Motivația întocmirii acestei teze își găsește răspunsul în dorința de a urmări redescoperirea orientării futuriste și optimiste la teologul protestant, orientare întâlnită încă din primele secole la Sfântul Maxim Mărturisitorul sau Grigorie de Nyssa. Aceasta va face mai interesantă studierea respectivei teme la Jürgen Moltmann.

¹³A. Schweitzer – L’Histoire des Recherches sur la vie de Jesus – 1906, p. 322, apud. J. Moltmann, op. cit., p. 37

¹⁴K. Barth – L’Epître aux Romains – p. 301, apud. J. Moltmann, op. cit., p. 38